

Elnarə İlham qızı Tağıyeva

Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
bduelnara@gmail.com

Pərvanə İsmayıl qızı Paşayeva

Bakı Dövlət Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
p.parvana84@gmail.com

RƏNGLƏRLƏ BAĞLI MÜXTƏLİF İDİOMLARIN MÖVCUDLUĞU

Xülasə

İngilis dilinin lüğət tərkibində elə sözlər vardır ki, öz həqiqi mənalərini itirib, daha çox məcazi mənada işlənirlər. İngilis dilində atalar sözləri, idiomlar və ifadələr ingilis dilinin ən mühüm bir hissəsini təşkil edir. İdiomları özlərinə məxsus quruluşa malik olan söz birləşmələridir. İdiomları təşkil edən sözlər bizə bəzən qəribə, qeyri-məntiqi görünə bilər, onlarda dəyişiklik apara bilmirik. Xüsusilə filmləri izlərkən, musiqiyə qulaq asarkən, elmi araşdırmalar apararkən və dildəşyiciləri ilə ünsiyyət qurarkən daha çox idiomlara rast gəlirik. Buna görə də idiomları araşdırmağa və öyrənməyə zərurət yaranır.

Açar sözlər: dil, ifadə vasitələri, məcazi mənə, rəng komponenti olan deyimlər, idiomların mənşəyi

Elnara İlham Taghiyeva

Baku State University
PhD in philology
bduelnara@gmail.com

Parvana İsmayıl Pashayeva

Baku State University
PhD in philology
p.parvana84@gmail.com

Existence of different idioms about colours

Abstract

In English there are some words in the dictionary that have lost their real meanings and are used more figuratively. Proverbs, idioms and expressions are the most important parts of the English language. Idioms are phrases that have their own structures although sometimes the words making up idioms seem strange and illogical to us, we cannot change them. We encounter idioms very often, especially while watching movies, listening to music, doing scientific research, and communicating with native speakers. Therefore, there is a need to study and learn idioms.

Keywords: language, means of expression, figurative meaning, idioms with colour components, derivation of idioms

Giriş

Bugün ingilis dili dünyada ən geniş yayılmış dillərdən biridir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatında istifadə olunan 5 əsas dildən ən işlək olanı məhz ingilis dilidir. Başqa əcnəbi dillər kimi ingilis dilinin də öyrədilməsi müasir cəmiyyətə obyektiv zərurətə çevrilmişdir. Azərbaycan dilimiz zəngin olduğu qədər ingilis dilinin də lüğət tərkibi olduqca zəngin və rəngarəngdir. İngilis dilinin lüğət tərkibində elə sözlər vardır ki, öz həqiqi mənalərini itirib, daha çox məcazi mənada işlənirlər. İngilis dilində atalar sözləri, idiomlar və ifadələr ingilis dilinin ən mühüm bir hissəsini təşkil edir. İdiomları və idiomatik ifadələri bilmədən ingilis dilini yaxşı öyrənmək mümkün deyil (Linda and Roger Flavell "Dictionary of idioms and their Origins").

İdiomlar dil öyrənməyin vacib bir hissəsidir və dilin səriştəli öyrənilməsində özünü göstərir. İngilis dilində idiomlar öyrənilər tərəfindən mənimsənilməli olan mədəni elementlərin bir hissəsidir. İdiomatik ifadələr kimi məcazi dil haqqında aydın bir anlayış inkişaf etdirərək öyrənilər əsas söz səviyyəsindən kənarda məcazi və leksik mənalar olan mətnləri daha da dərk edə bilərlər.

İdiomlar hər yerdə: jurnallarda və ya qəzetlərdə, televizorda və radioda və əlbəttə gündəlik danışq dilində istifadə olunan ifadələrdir. İdiomlar ingilis dilində danışmağımıza və başa düşməyimizə yardım edən ifadə vasitələridir. Onlar əsasən məcazi mənə daşıyır və danışq dilini zənginləşdirirlər. İdiomlar sözbəsöz tərcümə etdikdə onlar heç bir mənə kəsb etmirlər. İngilis dilində idiomları anlamaq həm öyrənilər, həm də tədqiqatçılar üçün çətinliklər yaradır. Xüsusilə filmləri izlərkən, musiqiyə qulaq asarkən, elmi araşdırmalar apararkən və dil daşıyıcıları ilə ünsiyyət qurarkən daha çox idiomlara rast gəlik. Buna görə də idiomları araşdırmağa və öyrənməyə zərurət yaranır (Illustrations by Luques Nisset “Idioms for Everyday Use”).

Hər bir idiomun özünəməxsus yaranma tarixi vardır. Onlar xalqın həyat və yaşayış tərzini, dini və etiqad mövhumatı təsəvvürləri, dünyagörüşləri, sənət və peşələri ilə əlaqəli yaranmış və müasir dövrimizdə belə yaranmaqdadır. Hər hansı idiomun tarixinə nəzər saldıqda onun ilkin olaraq hərfi mənada işlətmək üçün yarandığını, zaman keçdikcə məcazi və ya idiomatik mənə kəsb etdiyini görmək olar. Məsələn: *dressed to a tea* – idiom kimi “geyiminə xüsusi diqqət yetirən şəxs” mənəsini bildirir. Qədim dövrlərdə (Victorian era) rəsmi çay mərasimləri təşkil edildiyi zamanlarda dəvət olunan şəxslər öz geyimlərinə xüsusi diqqət yetirərdilər və bu idiom ilkin zamanlarda *dressed for a tea* və ya *dressed to go to a tea* kimi hərfi mənada işləndi. Müasir dövrdə isə sonuncu variant işlənir: *Beware any salesman that is dressed to a tea, smiles too much, and talks fast* (Oxford “Phrasal verbs and idioms” Ruth Gairns and Stuart Redman).

İdiomları təşkil edən sözlər bir yerdə öz əvvəlki mənalarını itirir və birləşmə tərkibində yeni mənə çalarlığı yaradır. Məsələn, “*Dead to the world*” - (fast asleep)-dərin yuxuya getmək. Məs, I was barely aware that my telephone was ringing in the middle of the night because I was dead to the world. İngilis dilində idiomlar ingilis dilini öyrənilər tərəfindən mənimsənilməli olan mədəni elementlərin bir hissəsidir. İdiom sözü öz və ya özünəməxsus mənəsini verən yunan terminidir. İdiom ümumiyyətlə hərfi mənada şərh oluna bilən, ancaq müəyyən kontekstdə istifadə edildiyi zaman hərfi olmayan bir mənə kəsb edən məcazi ifadədir. İdiomlar ingilis dilində çox geniş yayılmışdır. Onlar rəsmi üslubda və jarqonda istifadə olunur. İdiomlar şəer ədəbiyyatında Şekspir dilində və hətta İncildə də yer alır. İdiom bir araya gələn bir sıra sözlər, tək olduqda idiomun ayrı ayrı sözlərdən fərqli bir mənə ifadə etməsi görünür. Məsələn, *eat one’s hat* – (to do something unpleasant in the case of being proven wrong (sözünü geri götürmək) idiomatik bir ifadə, fərdi mənalarının bütövlükdə idiomun mənasına kömək etmədiyini görünən *eat/one/hat* adlı bir neçə sözdən ibarətdir (Collins, 1994).

Əksər insanlar üçün idiomlar gündəlik nitqin bir hissəsidir. Əslində insanlar özləri də fərqi nə varmadan hər zaman idiomlardan istifadə edirlər. İngilis dilində ən çox rast gəldiyimiz idiomlardan biri “*It is raining cats and dogs*” (itlər və pişiklər kimi yağır) yəni leysan yağır. Yağışın çox güclü, leysan kimi yağdığını bildirir. Bu idiomun etimoloji mənəsini araşdırsaq o zamanlar XVII-XVIII əsrlərdə İngiltərədə evləri tikəndə damın üzərinə saman döşəyirdilər. İtlər və pişiklər isə soyuqda isinmək üçün gedib həmin samanın üzərində yatırdılar. Yağış yağdığı zaman isə it və pişiklər samanın üzərində sürünürmüş və insanlar göydən it, pişik düşür, yəni göydən yağış it-pişik kimi yağır deyərdilər (English Idioms with their Meanings and Origins, 2014). Məcazi mənada “tut ucundan göyə qalx” mənəsini ifadə edir. İdiomlar özlərinə məxsus quruluşa malik olan söz birləşmələridir. İdiomları təşkil edən sözlər bizə bəzən qəribə, qeyri-məntiqi görünsə də, onlarda dəyişiklik apara bilmirik. İngilis dilində idiomların tez-tez istifadə olunan bir çox növü var; heyvanlarla bağlı idiomlar; rənglərlə bağlı idiomlar; idmanla bağlı idiomlar; havayla bağlı idiomlar və s. Bayaq sadaladığımız idiomlar arasında diqqətimizi çəkən rənglərlə bağlı müxtəlif idiomların mövcud olmasıdır. İnsanlar fikirlərini və düşüncələrini ifadə etmək üçün daim rənglərdən istifadə edirlər.

İdiomatik ifadələrdə ən çox istifadə edilən rənglər ağ, qara, yaşıl, və boz (ən çox nümunə olan rəngdən ən az nümunəli rəngə qədər) rənglərdi. British National Corpus-da rəng idiomaları ilə bağlı aparılan tədqiqatın nəticələri aşağıdakı siyahıda öz əksini tapmışdır (Maugham, 1998).

British National

- Corpus: white culture
- 3 white-collar – 226
- black market – 157
- Black Power – 29
- black school – 5
- green belt – 219
- greenhouse effect 275
- grey area – 69
- grey life – 2
- grey home – 2
- grey daily routine – 1
- out of the blue – 203

Rəng termini idiomları rənglə əlaqəli ifadələrdir ki, mənası onların hərfi ifadəsindən xeyli kənara çıxır və idiomu və onun tərkibindəki rəngi tamamilə fərqli şəkildə şərh edilə bilən edir. İnsan zehni rəngləri müxtəlif duyğular, hisslər və təcrübələrlə əlaqələndirərək erkən yaşda qavramağa başlayır. Bu rəng assosiasiyaları insan zehmində daha sonrakı həyatda saxlanılır və fərdlərin yaşadıkları dünyaya baxışını formalaşdırır. Ağıl rənglərə xarakterik ideyalar, duyğular və mənalar əlavə edir. Rənglər müsbət assosiasiyalara malik ola bilər və həmçinin mənfi çağırışları da çatdırı bilər, açıq rənglər insanlara daha rahat hiss etməyə kömək etmək üçün tanınır, tünd rənglər isə daha qaranlıq və daha pessimist birləşmələr yaradır. Qara və ağ rənglər, akromatik olaraq adlandırılır, "rəngsiz" mənasını verir (Cornelia, 2005).

Qırmızı rəng həvəsi, həyəcanı artırır, enerjini stimullaşdırır və s. Bununla belə, bu emosiyaların insanın üzündə fiziki təzahürü səbəbindən qəzəb, qəzəb və utanc hissi ilə də əlaqələndirilir. Mavi və yaşıl rənglər insan aqlını təbiətlə, mavi mavi səma və su ilə, yaşıl isə otların və yarpaqların rəngi ilə əlaqələndirərək sakitliyi ifadə edir. Yaşıl həm də müsbət şəkildə qəbul edilən gənc və yeni kimi çoxsaylı metaforalara da aid edilə bilər, lakin digər tərəfdən də yetişməmiş və təcrübəsiz, mənfi şəkildə qəbul edilir. Bununla belə, ingilis dilində rənglə əlaqəli deyimlərdə yaşıl rəngə verilən assosiasiya adətən qısqancılığa çevrilir. Sarı ən az idiomatik ifadələrdə görünən rəngdir. Bunun nikbinlik və sevinclə əlaqələndirilməsi gözlənilsə də, adətən qorxaqlıq və xəstəliklə əlaqələndirilir (Maugham, 1998).

To be in the black – John earns a thousand dollars a week. He doesn't have to worry about enough.

He is always in the black.

In black and white – I couldn't believe it. But there it was in black and white. As clean as it could be. The letter said that I had won a trip to Europe.

Blue in the face – They yelled at each other until both were blue in the face and then finally, someone called the police.

Green with envy – They were green with envy over the neighbours new boat.

Out of the blue – My parents arrived out of blue today.

To feel blue – I was alone on my birthday and feeling blue.

To be in the red – I never have enough money to pay my bill. I am in the red.

Hər bir idiomun mənasını diqqətlə nəzərdən keçirək:

Out of the blue – Gözlənilmədən, qəfildən mənasını ifadə edir. Bu birləşməni "suddenly" "unexpectedly" sinonimlərlə əvəz edə bilərik.

To feel blue – Yalnız, özünü tənha hiss etmək anlamını bildirir. Bu ifadəni "alone" sinonimlə əvəz edə bilərik.

To be in the red – Borc içində olmaq mənasını ifadə edir. Bu birləşməni "debt" yəni "be in someone's debt" sinonimi ilə də əvəz edə bilərik.

Blue in the face – nəfəsi kəsilməyə dək, gözü kəlləsinə çıxanadək mənalarını ifadə edir.

Green with envy – Paxıllıq etmək, qısqanmaq mənasını ifadə edir. Bu birləşməni sadəcə envy sözlə əvəz edə bilərik.

Black sheep - Qrupdan "qəribə" olan və ətrafdakılarla uyğun gəlməyən bir insanı təsvir etmək

üçün istifadə olunur.

Bu, həmçinin qrupları üçün rüsvayçı və ya utanc verici biri haqqında danışmaq üçün istifadə edilə bilər.

Bir çox illər əvvəl Amerikada iki antropoloqun apardığı maraqlı bir araşdırma var idi. Doxsan səkkiz fərqli dillə nəzər saldıqdan sonra onlar tapdıları, müasir baxışların əksinə olaraq universal əsas rəng terminləri var. Bəzi dillərdə iki əsas rəng termini var idi, digərlərində isə on birə qədər. Dillər müəyyən ardıcılıqla rəng şərtlərini alır. Məsələn iki əsas rəng termini olan hər hansı bir dildə ağ və qara olmalıdır. Üç əsas rəng termini olan bir dildə qara, ağ və qırmızı olmalıdır. Beşrəngli termini olan bir dildə isə qara, ağ, qırmızı, yaşıl və sarı və s. olmalıdır. Rəng terminlərində daxil olmaqla deyimlər dilin universalları baxımından izahı çətin olan bəzi xüsusiyyətləri göstərir. Bəlkə də bu təəccüblü deyil, çünki idiomun əsas xüsusiyyəti onun dil qaydalarını pozmasıdır (Syntactic features of English idioms, 2013).

In black and white – idiomuna nəzər salaraq onun müxtəlif mənaları da işləndiyi görə bilərik. Qara və ağ rəngdə həyatın bəzi sahələrində, məsələn, sənətdə və ya kilsədə qara pisliyi simvollaşdırır. Bu qara sənət, qara sehr, qara ürəkli yaranmaz kimi deyimlərdə əks olunur və bir şeytan kimi qara və ya cəhənnəm kimi qara deyirik. Onların hamısında pislik və pislik çalarları var. Qara rəng həm də qanunsuzluqla əlaqələndirilir. Şər və qanunsuzluq açıq aydın mənəvi qınaq və rüsvayçılıq gətirir. Təəccüblü deyil ki, bu fikri ifadə edən çoxlu ifadələr var: kiminsə qara kitabına düşmək, qara siyahıya düşmək və ya sadəcə kimisə qaralamaq, qara ayaq və s. Digər tərəfdən, ağ rəngin ümumiyyətlə müsbət mənaları var: məsələn, ağ toy və ya köhnə ifadə, “sənin ağsan” deməkdir. Ağın pis bir şeyi yaxşıya çevirmək gücü var. Yalan, cadugərlər və sehlərin hamısının mənfi assosiasiyaları var, lakin müsbət ağ sözünü əlavə edin və onlar zərərsiz, hətta faydalı hala gətirilir: ağ yalan, ağ cadu və s. Əksinə, ağ ilə əlaqəli kifayət qədər mənfi ifadələr var (Mammadova, 2021).

White as sheet – kağız kimi ağappaq. Bu ifadə qorxudan rəngi ağaran insanları təsvir etmək üçün istifadə olunur. İdiom 17-ci əsrdə yaranması güman olunur. İnsan qorxanda üzünün rəngi ağarır, avazıyır çünki dəri altı kapilyarlar daralır. Məsələn, Jenny turned as white as a sheet when the policeman told her that her son had been in car wreck. Polis Cəniyə oğlunun maşın qəzasına düşdüyünü deyəndə onun rəngi kağız kimi ağappaq oldu. Bununla ingilis dilində qara rəngin pis, qaranlıq, ağ rəngin isə aydın, şəffaf anlamına gəldiyi göstərilir.

Beləliklə rənglərlə bağlı idiomlar haqqında kiçikdə olsa araşdırmamızı apardıq, müxtəlif sahələrlə bağlı idiomlar arasında məhz çox rast gəlinən rənglərlə bağlı idiomların mövcud olmasıdır. Rənglərlə bağlı bizim qazandığımız bilikləridi onların və idiomatik ifadələrin anlaşılmasında bizə kömək edə bilər. Məsələn Yaşıl rəng - Green thumb, To have green fingers- bağçılıqı sevmək, yaxşı bağban olmaq. Bu ifadə müsbət mənə kəsb edir, əgər bir şəxs gözəl bağbandırsa, və ya onun əkdüyü böyüyüb əmələ gəlsə, o bağbanı tərifləmək məqsədilə deyilir (Cacciari, Tabossi, 1993).

Nəticə

Belə bir fərziyyə mövcuddur ki, bitkilər yaşıl olduğu üçün onlarla məşğul olan şəxsin əlləri çirklənib yaşıl rəngdə olurmuş. Digər bir maraqlı ehtimal da vardır ki, qədim zamanlarda Kral Edvard yaşıl noxud bitkisini çox xoşlayarmış və buna görə də qulluqçular hər gün onun üçün bağdan toplayarmış. Noxudu ən çox yığan, qabıqdan çıxaran şəxsin barmaqlarında yaşıl rəngdə ləkələr əmələ gəlirmiş və bu şəxs padşah tərəfindən mükafatlandırılmış. Məsələn, He has got green fingers. Everything he touches grows. Onun barmaqları qızıldandır. Hara əlvurursa ora gül açır. Məhz ingilis dilində isə bu ifadə ən çox əkinçiliklə, bağbanlıqla məşğul olan insanlara aid edilir. Bütün bu təhlillərin sonundakı əsas məqsəd idiomu anlamaq, nə üçün idiomun hərfi mənasının ifadə olunan mənaya uyğunluğunu müəyyənləşdirərək məhz həmin mənəvi necə ifadə edə bilməsini aşkar etmək və idiomda müəyyən sözlərin mövcudluğunu əsaslandırmaqdır (Hirsch, Joseph, Kett, 2005).

Ədəbiyyat

1. Linda and Roger Flavell “Dictionary of idioms and their Origins”.
2. Illustrations by Luques Nisset “Idioms for Everyday Use”.
3. Oxford “Phrasal verbs and idioms” Ruth Gairns and Stuart Redman.
4. Collins, H. (1994). American – English Idioms, USA.
5. English Idioms with their Meanings and Origins. (2014). Oxford Royal Academy.
6. Maugham, S. (1998). The Painted Veil.
7. Cornelia, F. (2005). The Thief Lord. Great Britain: Chicken House.
8. Maugham, S. (1998). The Painted Veil.
9. Syntactic features of English idioms. (2013). International Journal of English Linguistics. V. 3, Canadian Center of Science and Education.
10. Mammadova, G. (2021). "Teaching idiomatic expressions in english in different ways" Elmi xəbərlər. Humanitar elmlər seriyası.
11. Cacciari, C., Tabossi, P., (1993). Idioms: processing, structure and interpretation, Lawrence Erlbaum associates.
12. Hirsc, Jr., Joseph, F., Kett, J. (2005). Trefi l. The new dictionary of cultural literacy, Houghton Miffl in, third edition.

Göndərilib: 02.11.2021

Qəbul edilib: 17.01.2022